

زبان معماری در بازسازی یک بنای قدیمی

نوشته زیر درباره بناهایی است بازسازی شده واقع در باغی در شمال تهران که در گذشته بخشی از باغی بزرگتر، با ابعاد تقریباً ۱۰ برابر اندازه فعلی بوده است. ساختمان اصلی ۹۰ سال پیش بنا شده و حدود ۵۰ سال پیش نیز یک بار به طور کلی تعمیر و دیوارهای آن با یک تیغه آجری پوشیده شد. ادامه حیات این ساختمان در واقع مدیون توجه مالک به ارزشهای فرهنگی و خاطرات گذشته است. معماران بازسازی کننده بنا، مهندس فیروز فیروز و مهندس حمید ایمانی راد - نیز با توجه به این موضوع، و احیای کلی سیمای از دست رفته بنا را منتهی با روایتی مدرن مضمون کار خود قرار داده‌اند؛ «نویسنده مقاله زیر که خود معمار است، ویژگیهای معمارانه اقدامات انجام شده را تشریح کرده است.

سفید رنگ درون قابهای آجری و سنگ سمیرن حاشیه پلکانها پدید آورده است. ساختمان، که به سبک ابنیه قدیمی این ناحیه بر روی سکویی به ارتفاع ۱٫۵ متر قرار دارد، در پایه با نواری از سنگ لاشتری خاکستری رنگ به زمین متصل می شود. رنگ خاکستری یک بار دیگر در قرنیز لب بام و شیروانی فلزی - که به اصطلاح پژوهشگران، عناصر اتصال دهنده بنا به خط آسمان هستند - تکرار شده است.

پس از رنگ آمیزی نمای بنا، پیشامدگی ایوانی ستوندار و در بالای آن ستوری ساده ای مزین به تاجی کنگره دار با حال و هوای تزئینات دوره قاجار، اما با روایتی پست مدرن، نظر را به خود جلب می کند.

در زیر ستوری، که در آن پنجره نیمه دایره ای هوشمندانه برای تعدیل حالت تشریفاتی ورودی کار گذاشته شده، تیرچوبی افقی مرمت شده ای به عمد در دید قرار گرفته است. این اشارت مختصر کافی است تا در بدو ورود خود را برای دیدن ظرافتهای دیگر خاص بازسازی صنعتگرانه ای آماده سازیم. دو پلکان متقارن با لبه های سمیرن سفید، به سبک ابنیه دوره قاجار، از دوسو به سکوی ایوان ختم می شوند. سردر هلالی ورودی زیرزمین در وسط و دو نورگیر کوچک مدور که در فاصله هر رشته پلکان با در زیرزمین قرار گرفته اند، محوریت به ظاهر متقارن ایوان پیش آمده را هرچه بیشتر جلوه می دهند.

نمای اصلی بنا که رو به جنوب است، گذشته از قسمت پیش آمده فوق، به طور بارزی نامتقارن است. در بدو ورود، از نقطه دید پشت به ورودی باغ، در طرف راست بنا، ایوان ستوندار را از زاویه ای تند کشف می کنیم. این منظره برای کسانی که زندگی در خانه های سنتی ایران را تجربه کرده اند، بی شک یادآور خاطرات دور قدیمی است. در طرف چپ بخشی از بدنه توپر بنا

طراحان بنا: فیروز فیروز، نوری - لیسانس معماری از دانشگاه، پرات نیویورک، با سمت دستگیری دکتر جودجینی به تحقیق و تدریس در همین دانشگاه نیز پرداخته و با حسن فنی در قاهره همکاری داشته است. از سال ۱۳۶۲ در نیویورک چندین بنای عمومی و مسکونی طراحی کرده است و طرح مسجد جدا او در ۱۳۶۴ برنده جایزه مجله معمار بنیاد آفاخان شد. حمید ایمانی راد، نوری - لیسانس معماری از دانشگاه ملی در سال ۱۳۵۵؛ با دفتر معماری فیروز - امیری در نیویورک و طراحی چند واحد مسکونی در نیویورک همکاری داشته و در ایران نیز در طراحی بناها و مجمعه های مسکونی و از جمله برجهای شاهکلی مشارکت داشته است

■ عدم تقارن این

ساختمان که

طراحان در تمامی

نماها به آن وفادار

مانده‌اند، از

مطالعه ویژگیهای

بنای اصلی حاصل

شده است.

● بنای خانه آجری است با بام شیروانی، و در اولین نگاه پیش از هر چیز رنگ تند آجریایی نمای آن حیرت را برمی انگیزد. چند لحظه می گذرد تا دریابیم که عادت چشم به دیدن نماهای رنگ و رورفته ساختمانهای تهران، که در این روزهای گرم خشکتر و بی رنگ و روتر می نمایند، رنگ آمیزی عمارت را چنین عجیب جلوه می دهد. اما اندکی که می گذرد، متوجه تضاد زیبا بین رنگ ساختمان و محیط سبز اطراف می شوم که موجب می شود هریک بر جلوه دیگری بیفزایند. طبق عادت، لحظه ای مکث می کنم تا تأثیر برخورد اول را، که در کار نقد معماری از اهمیت خاصی برخوردار است، در ذهن ثبت کنم. ساختمان مستطیل شکل است یا نمای آجری اندود شده که روی آن پنجره های کسره ای سفید رنگ چوبی، هماهنگی مطبوعی با اندود

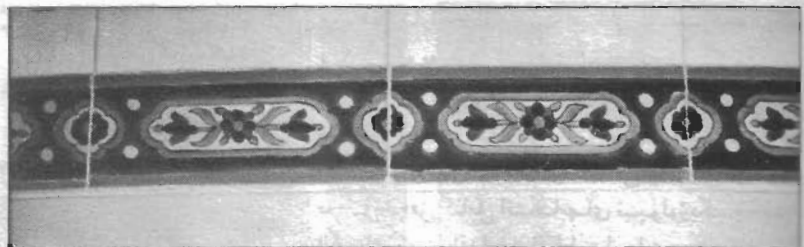
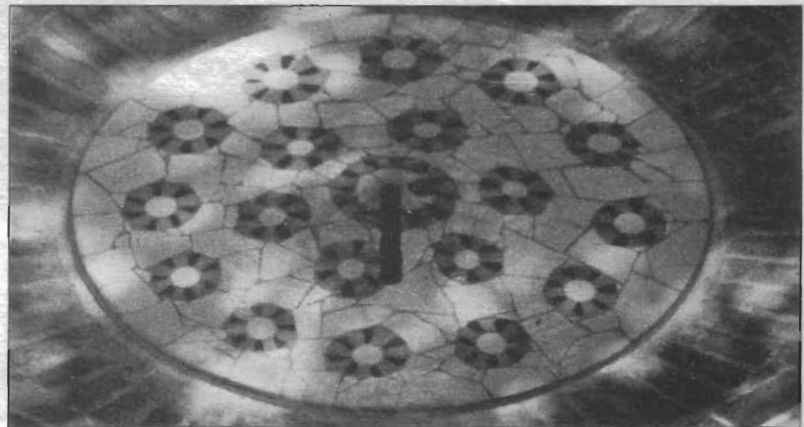
این بنا شده است؛ از این رو طبیعی است که در بازسازی آن حساسیتهای رایج در مرمت ابنیه تاریخی، و تأکید بیش از حد بر حفظ ساختار اصلی، که گاه مفاخر با نیازهای امروزی و تغییرات رخ داده در محیط اطراف، مثلاً وضعیت دسترسی به بنا بوده است، ملحوظ نشده باشد. در واقع طراحان به درستی احیای کلی سیمای از دست رفته بنا را، منتهی در روایتی مدرن، مضمون کار خود قرار داده اند.

ورودی اولیه، که در محور ورودی سابق باغ بزرگ در غرب قرار داشته، با همان خصوصیات قدیمی و حتی با حفظ مصالح اولیه، به صورت ورودی فرعی حفظ شده است. ورودی جدید، با توجه به الگوی تیپولوژیک این

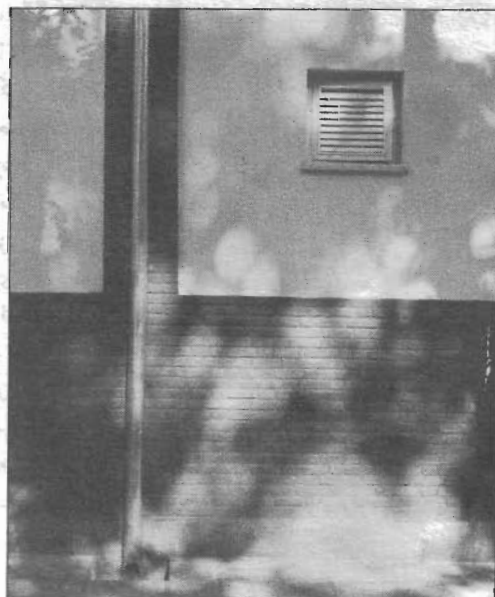
■ طراحان به درستی احیای کلی سیمای از دست رفته بنا را، منتهی در روایتی مدرن، مضمون کار خود قرار داده اند.

قرار دارد. دو پنجره یک اندازه که درون سطحی با اندود سفید به دقت کار گذاشته شده اند، سنگینی این قسمت از ساختمان را به خوبی تعدیل می کنند.

با نزدیک شدن به ساختمان رفته رفته تقارن عناصر ایوان محو می شود و به جای آن جزئیات هنرمندانه گوشه و کنار ساختمان نظر را جلب می کنند: آبجکانهای کوچک سنگی که با مهارت تمام در دیوار آجری کار گذاشته شده اند، تراش خاص سنگهای پلکان، دستگیره های فلزی درهای چوبی زیرزمین، و حتی کار تزئینی بر روی بستهای فلزی ناودان، همگی گواه آن اند که ذوق صنعتگرانه حتی با استفاده از مصالح معمول و بالنسبه ارزاقیمت می تواند جذابیت بنا را افزایش دهد. در طرح بازسازی، طراحان

■ یکی از ویژگیهای این طرح انسجام زیان معماری آن است، زبانی غیر تشریفاتی و بی پیرایه.

بدون وارد شدن در بحثهای سنگین نظری و یا توجه انتزاعی به مسائل مربوط به ادراک دیداری، به راحتی و بازبانی صرفاً معمارانه، توانسته اند همان سلسله مراتب ادراک دیداری - از چشم انداز دور تا یک قدمی - را رعایت کنند که در بناهای اصیل ایرانی همواره رعایت می شده است.

عدم تقارن این ساختمان که طراحان در تمامی نماها به آن وفادار مانده اند، از مطالعه ویژگیهای بنای اصلی حاصل شده است. تقارنهای ظاهری بخشهایی از ساختمان نیز، از آنجایی که بر مرز عدم تقارن قرار دارند، از فاصله ای نزدیک ذهن را به شدت تحت تأثیر قرار می دهند. بنابراین، فضای به وجود آمده، با خصوصیتی بسیار نزدیک به ساختمانهای اواخر قرن گذشته، بیشتر حاکی از وجود یک روحیه خودمانی راحت و روزمره است تا سیمای تشریفاتی خانه های متداول دوره قاجار. ساختمان اصلی در حقیقت در حدود ۹۰ سال پیش از

نوع ساختمان، همچنان که در طرح اصلی نیز رعایت شده بود، به صورت غیرمتقارن نسبت به بدنه ساختمان قرار گرفته است.

ضلع جنوبی ساختمان در گذشته تماماً به ایوان ستون‌داری اختصاص داشت که دوردیف پله از چپ و راست آن را به سطح حیاط متصل می‌کردند. از مقایسه طرح پیشین و وضعیت امروزی بنا می‌توان دریافت که، در حقیقت، طراحان برای انطباق بنا با شرایط و نیازهای جدید، نمای شرقی را، البته تنها در حد مفهوم کلی، جایگزین نمای جنوبی کرده‌اند. در ضلع شرقی، رواق ستون‌داری دیده می‌شود که در بدو ورود متوجه فواصل کاملاً متفاوت بین ستون‌های آجری آن نمی‌شویم و تنها وقتی که در محوطه اصلی باغ می‌ایستیم ریتم غیرمتعارف آنها را ادراک می‌کنیم. هرچند نتیجه زیبایی شناختی این انتخاب مورد تردید است، در هر حال باید به نکته بسیار قابل تحسین در این اثر، یعنی کنار گذاشتن ساده‌نگریهای هندسی رایج امروزی به سود معماری کاملاً ساختمانی (نکتونیک)، اشاره کرد.

به کارگیری پراکنده کاشیهای الوان در کف ایوان و در آبنمای کوچک مقابل ورودی اصلی، که با استفاده از کاشیهای قدیمی ساخته شده، و تراش سنگهای سمیرن حاشیه پلکان، که از شکل سنگهای ورودی قدیمی الهام گرفته‌اند، بار دیگر ظرافتهای صنعتگرانه به کار رفته در این بازسازی را به رخ می‌کشند.

چنان که قبلاً نیز اشاره کردیم، یکی از ویژگیهای این طرح انسجام زبان معماری آن است؛ زبانی غیرتشریفاتی و بی‌پیرایه. تزئینات بیرون بنا با استفاده از چهار رنگ انجام شده است تا هم به محیط طبیعی اطراف و هم به معماری سنتی شمال تهران جلوه بخشد و وفادار بماند: رنگ سبز در کاشیهای پلکان و دستگیره‌های در، رنگ قهوه‌ای متمایل به قرمز در اندود آجرها، رنگ سفید در کسارهای سنگی پلکان و دست‌انداز ایوان و در اندود بخشی از دیوارهای غیرآجری نما و رنگ خاکستری در شیروانی و سنگ پایه دیوارها به کار رفته است. در ضلع غربی بنا، مانند بخشی از نمای جنوبی، دیوارهای آجری در نقاطی مشخص قابی را به وجود می‌آورند که درون آن سطح تورفته‌اندود شده سفیدرنگی به سبک خانه‌های قدیمی آجری قرار دارد. در این سوی بنا و در امتداد دیوار ضلع شمالی، دیوار تزئینی مختصری وجود دارد که گذشته از عملکرد جداکردن خانه سرایدار از محوطه مقابل در، به صورت آبشار کوچکی آب را به حوض قدیمی مستطیل شکلی که در مقابل این ورودی قرار دارد منتقل می‌کند.

سالن اصلی بنا که از دوطرف به ایوان ورودی و ایوان شرقی مقابل باغ باز می‌شود، با همان ابعاد اولیه ولی با آرایشی جدید و در عین حال کاملاً همخوان با سبک قدیمی بازسازی شده است. در گوشه‌ای از اتاق شومینه‌ای سنگی با طرحی ساده، ملهم از اجاقهای قدیمی، ساخته

■ فیروز و

ایمانی‌راد معماری

را مجموعه‌ای از

پدیده‌های منفرد

ندانسته‌اند و در

کلیه کارهای

خویش، به‌شیوه

پژوهش، مسیر

نظری و تجربی

مشخصی را دنبال

می‌کنند. این زبان

را می‌توان

حدفاصل بین

تمایلات

محافظه‌کارانه و

اقدامات افراطی

دانست.

شده است. در حاشیه درگاهها، کاشیهای نقشدار دست‌ساز کار گذاشته شده‌اند. در اتاق پشتی، با استفاده از دو ستون با مقطع مربع، کلاف مشابه افقی در بالا و سکوی تزئینی در پایین، نوعی جداکننده بسیار سبک و زیبا ایجاد شده است که حرکت از درون سالن به در پشتی بنا و بالعکس را تعریف می‌کند. در ساختن قسمت خواب ساختمان، با استفاده از بخشی از ایوان جنوبی اولیه، معماران امکان یافته‌اند حمامهای زیبایی در فاصله بین دو اتاق ایجاد کنند. درون حمامها با کاشیهای زیبا، که مهندس فیروز شخصاً به روشی صنعتگرانه ساخته است، تزئین شده‌اند. توجه به جزئیات ظریف اجرایی و دقت در به‌کارگیری مصالح در همه جای ساختمان به چشم می‌خورد. در زیر طبقه اصلی، زیرزمینهایی قرار دارند که، گذشته از کاربری انبار، در اصل برای پیشگیری از نفوذ رطوبت ایجاد شده بودند. این انبارها امروز پس از بازسازی عملکرد سابق خود را حفظ کرده‌اند.

هدف طراحان این ساختمان، بیش از ایجاد اثری منحصر به فرد، ایجاد زبان معماری ویژه‌ای است که خصوصاً در بازسازی این گونه ابنیه می‌تواند مورد توجه قرار گیرد.

فیروز و ایمانی‌راد معماری را مجموعه‌ای از پدیده‌های منفرد ندانسته‌اند و در کلیه کارهای خویش، به شیوه پژوهش، مسیر نظری و تجربی مشخصی را دنبال می‌کنند. این زبان را می‌توان حدفاصل بین تمایلات محافظه‌کارانه و اقدامات افراطی دانست. در حقیقت هنگامی که به جوهر تغییرات ایجاد شده در پیکره قدیمی بنا بنگریم، عملیاتی نظیر چرخاندن محورهای ساختمانی، تخریب و نوسازی ایوانها به صورتی کاملاً متفاوت به نظرمان گستاخانه می‌آید؛ ولی در ضمن، به دلیل توافق کامل انتخابهای تیپولوژیک جدید با الگوهای سنتی، اقدامات افراطی بازسازی به هیچ وجه چشم را آزار نمی‌دهند.

بحث زبان معماری در این کار خصوصاً از آن جهت اهمیت دارد که خوشبختانه امروزه در ایران، هرچند با تأخیری حیران‌ناپذیر، معمارانی پیدا شده‌اند که اثر معماری را عمدتاً موقعیتی برای بحث و مقایسه نظریات می‌دانند و فعالیت حرفه‌ای خویش را، گذشته از سودمندی کاربردی، اقدامی فرهنگی نیز تلقی می‌کنند.

همکاران طرح

مهندسان معمار و مجریان طرح: فیروز فیروز - حمید ایمانی‌راد؛ نظارت: مهندس هرمز بختیار - محمد رضا زارع؛ بنایی: الیاس چشم‌پناه - عبدالله صادقی؛ گچ‌کاری: علی بختیاری؛ تأسیسات: احمد کیهان؛ شیروانی: احمد رحیمی؛ نقاشی: رضا صفری؛ کاشی: فیروز فیروز؛ سنگ: زهره رحیمی - آقای خوبی؛ نقاشی چوب: وجیه الله نظری